

terija, nego kao sudionik i poznavalac izvjesne društvene prakse i u odnosu prema društveno sankcioniranoj komunikacijskoj funkciji jezičkih znakova.

Među semantemima se mogu razlikovati bar dvije vrste: jedna od njih ima u sebe preslikane samo podskupove sastavljene od elemenata uzetih iz nejezičnog univerzuma, a u drugim podskupovima bar jedan od elemenata preuzet je iz samog jezika — takvi se podskupovi preslikavaju na semanteme kao što su »genitiv«, »konjunktiv«. Prvi se semantemi mogu zvati leksemi-ma, a drugi gramatemima, s tim da gramatemi, relativno malobrojni i s izrazitim obilježjima kibernetičkog koda, predstavljaju ono marginalno područje semantike na kojem se ova disciplina približava sintaksi i morfologiji. Semantemi i jedne i druge vrste udružuju se međusobno u jedinice viših razina, i dok su za kombinacije s gramatemima jezična pravila strogo određena, čini se da se sami leksemi mogu kombinirati proizvoljno i neograničeno, samo što su neke njihove kombinacije s obzirom na komunikacijsku funkciju jezika oubičajenije i društveno sankcionirane, pa i normirane, a s drugima to i nije slučaj. Domena kombinacija leksema jedna je od najslabije istraženih u čitavoj lingvistici, iako je ona zacijelo daleko najkreativnija u svakodnevnoj čovjekovoj upotrebi jezika.

Uopće, u semantičkom istraživanju, uza svu kompleksnost navedenih pojava, treba voditi računa i o upotrebi jezika — o govoru — budući da se konkretan komunikacijski akt nužno odvija u govoru i, prema tome, do realnih susreta između jezičnog i nejezičnog univerzuma dolazi samo u govoru, pri čemu sudjeluju sva skicirana dijalektička prožimanja i poništavanja jezika, govora i izvanjezičkog univerzuma. Budući da se govorom nikad ne komunicira o čitavom univerzumu niti se preslikavaju cijeli skupovi u semanteme već samo oni njihovi dijelovi za koje govornik osjeća potrebu da o njima saobraća (taj dio univerzuma možemo nazvati komuniciranim stvarnošću), opseg semantema ostvarenog u govoru redovito je manji o opsega idealnog semantema u jeziku. Osim toga, taj opseg može biti i kvalitativno drugačiji ako, na primjer, preuzme neke elemente drugog semantema. Ove vrste procesa mogu se zvati kvantitativnom i kvalitativnom semantičkom konkretizacijom. Kao i sve pojave u govoru, i procesi konkretizacije (u oba svoja pravca) neće ovisiti samo o društvenim determinantama nego i o individualnom proživljenom iskustvu govornika. Tako osim društveno sankcionirane komunikacije postoji i jedna »subkomunikacija« — razumijevanje — koja je u funkciji međusobne sličnosti proživljenih iskustava govornika. Proces konkretizacije mogu s vremenom dovesti i do kvantitativnih i kvalitativnih promjena područja i sadržaja semantema u samom jezičnom sistemu. To se, dakako, događa u onom slučaju kad se neki stupanj konkretizacije pokaže osobito pogodnim u komunikacijskoj praksi. Na taj način unutrašnja dinamika u domeni sinkronije prerasta u dijakronijsku dinamiku, a sinkronijska i dijakronijska semantika, shvaćene ovako, ukazuju se kao dva aspekta jedne te iste analize.

Dakako, sve ovo su samo sasvim shematski dane najosnovnije teoretske premissa za određivanje mogućeg realnog područja semantike, a konkretni pokušaji u tom pravcu zacijelo će promijeniti i neke od ovih premisa. Vjerujem ipak, da je na ovoj osnovi semantički opis nekog jezičnog sistema moguć, i to tako da se pođe od izvjesnog ograničenog broja semantema i da se u njima tako dugo određuju elementi preslikani iz univerzuma dok svaki semantem ne bude jednoznačno definiran. Zatim se semantemi svrstavaju u sistem koji se sastoji od semantičkih polja — skupova semantema koji sadržavaju u sebi zajedničke preslikane elemente; i napokon, kad bi takva deskripcija bila gotova, mogla bi se proširiti novim semantemima: to proširenje značilo bi istovremeno i produbljanje opisa, odnosno povećanje broja popisanih elemenata u semanteme. Trebalo bi dodati i opis leksemskih i gramatemskih kombinacija, te uz to — a to je izvanredno važno — i semantiku govora, dakle i kvalitativne i kvantitativne procese konkretizacije. Uspjeh ovakva konkretnog opisa ovisit će, mislim, o sposobnosti istraživača da istovremeno uočava svu unutrašnju dinamiku jezičnog fenomena i dijakroničnost njegovih odnosa između jezika i govora i njegovih relacija s izvanjezičnim univerzumom i komuniciranim stvarnošću.

Takvo određenje realne domene semantičke analize i takav pristup semantici mogao bi imati i značajne teoretske posljedice za lingvistiku u cjelini. Jezični je sadržaj, naime, samo jedan od aspekata jezičnog znaka, i naznačeni odnosi vrijede nesumnjivo, uz izvjesne modifikacije, i na planu izraza. To stajalište implicira i drugačije promatranje jezičnih struktura na svim razinama istraživanja. Iako je strukturiranost jezičnog sustava, kao što su to utvrdili strukturalisti, neophodan preduvjet komunikacijske funkcionalnosti jezika, strukture se ne smiju smatrati stalnim, nepromjenljivim i vječnim veličinama, već se i one same, u kontinuiranom mijenjanju univerzuma i zbog neprestanog čovjekova praktičnog djelovanja transformiraju i prestrukturiraju. Jezična je djelatnost, u oba svoja vida — u jeziku i u govoru, dinamičan fenomen, a njezina dinamika izrasta iz odnosa prema univerzumu i iz međusobnih relacija jezika i govora, ali osnovni je pokretač te dinamike sam čovjek: tako u ovom opisu lingvistika postaje znanost o jednom obliku čovjekove kreativne prakse, a u njezinu žarištu nalazi se, kao kod svake humanističke nauke, čovjek.

melanija mikeš

PROBLEMI DVOJEZIČNOSTI VIŠEJEZIČNOSTI NA ČETVRTOM MEĐUNAROD- NOM KONGRESU PRIMENJE- NE LINGVISTIKE¹

Ovaj naučni skup koji je već po četvrti put okupio lingviste i poslenike srodnih disciplina zainteresovane za primjenjenu lingvistiku iz svih krajeva sveta služi više kao povod za ovaj napis, nego kao događaj koji bi bio od naročitog značaja za problematiku u kojoj želim da iznesem neka svoja razmišljanja. Jer, niti po obuhvatu predmeta, niti po zastupljenosti pojedinih zemalja, niti po zastupljenosti poznatih stručnjaka za probleme višejezičnosti (dvojezičnosti ovaj skup nije bio reprezentativan. Petnaestak referata podnetih u sekciji za probleme višejezičnosti dvojezičnosti ni izdaleka ne odražavaju kompleksnost i dubinu zahvata koja se danas u svetu daje ovoj problematici.

Nije, možda, na odmet da se čitaocu predstavi, bar u glavnim konturama, problematika višejezičnosti dvojezičnosti u svom integralnom obliku, pa da se tek posle toga pređe na neka parcijalna razmatranja izneta na pomenutom skupu. Mislim da će ovakav pristup doprineti tačnijoj informisanosti svih onih koji se interesuju za ovu problematiku.

Mišljenje da je dvojezičnost višejezičnost anomalija, kako u društvenoj strukturi tako i u govornom ponašanju jedinice, koje je naročito u periodu između dva svetska rata preovladavalo u mnogim krugovima zainteresovanim za ovu problematiku, sve više ustupa mesto naučnom sagledavanju ove problematike, pa se danas o dvojezičnosti višejezičnosti govori kao o pojavi koja je normalna i prirodna, i koja, kako u pogledu ponašanja jedinice tako i u pogledu društveno-političkih zajednica, predstavlja jednu od bitnih karakteristika razvojnog stupnja savremenog društva.

Interesovanje za najprikladnije teorijske modele institucionalne višejezičnosti dvojezičnosti i za metodologiju praktičnih rješenja u raznim društvenim makrostrukturama postaje sve intenzivnije. Međutim, učvršćuje se saznanje da se ne može govoriti o najprikladnijem modelu koji bi bio primenjiv u svim makrostrukturama, jer prikladnost nekog modela zavisi, u prvom redu, od stepena razvijenosti i karaktera društvene zajednice u kojoj treba da se primeni. Najuspešnija rešenja mogu se očekivati u onim društvenim zajednicama gde su u skladu sa načelima koja se zasnivaju na najrazvijenijoj društvenoj svesti obezbeđene i institucionalne forme. Stoga jedan od polaznih kriterija za klasifikaciju tipa institucionalne dvojezičnosti višejezičnosti predstavljaju društveno-političko uređenje zajednice i njeni ustavni instituti. Ostali kriteriji zasnivaju se na istorijskim, demografskim, kulturološkim i ekonomskim datostima društvenih zajednica, na osnovu kojih se mogu razlikovati razni tipovi dvojezičnosti višejezičnosti. Prema mome mišljenju, trebalo bi, pre svega, razlučiti sledeće tipove dvojezičnosti višejezičnosti:

— dvojezičnost višejezičnost koja proističe iz višenacionalne strukture konstitutivnih elemenata društveno-političke zajednice (Kanada, Belgija, Jugoslavija, Finska, Indija, Sovjetski Savez, Svajcarska itd.);

— dvojezičnost višejezičnost koja nastaje kao rezultat migracije pojedinaca i mikrozajednica koje su u toku (Sjedinjene Američke Države, Savezna Republika Nemačka, Švedska itd.);

— dvojezičnost višejezičnost koja se razvija kao posledica nedovršenog procesa formiranja nacije kao organizaciono najjače makrostrukture a s tim u vezi i nedovršenog procesa standardizacije jezika koji su u pitanju (mnoge zemlje Afrike i Azije koje su stekle svoju nezavisnost posle drugog svetskog rata).

Sve ove okolnosti na koje sam ukazala utiču i na prirodu korelacije između institucionalne i individualne dvojezičnosti koja se realizuje u pojedinim društvenim sredinama. Model dvojezičnosti može uslovljavati da se institucionalna dvojezičnost višejezičnost ostvaruje putem razvijanja individualne dvojezičnosti (na primer, u našoj jugoslavenskoj praksi), ili da se individualna dvojezičnost prihvata kao društveno-ekonomska prinuda (na

primer, u kanadskoj praksi), ili da se individualna dvojezičnost ne neguje u dovoljnoj meri na institucionalnom nivou (na primer, u belgijskoj praksi).

Uzajamni uticaj institucionalne i individualne dvojezičnosti ima svoje društvene i jezičke implikacije koje su, pre svega, uslovljene datostima društvene strukture u kojoj se jezički kontakti ostvaruju i datostima strukture određenih jezika u kontaktu. Kada se jezičke implikacije pojačavaju faktorima koji proističu iz društvenih implikacija, a deluju u istom smeru, dolazi do procesa jezičke zamene ili jezičkog očuvanja. Institucionalna dvojezičnost koja primenjuje model asimilacije² pogoduje individualnoj dvojezičnosti diglosivnog tipa³, a taj fenomen predstavlja, u stvari, prelazni stadij u procesu zamene maternjeg jezika. Naprotiv, primena pluralističkog modela⁴ ne stvara predušlove za diglosiju, pa zato taj model garantuje očuvanje maternjeg jezika pripadnika različitih etnikuma.

Priroda korelacije između individualne i institucionalne dvojezičnosti najbolje se odražava u vaspitno-obrazovnom sistemu društvene zajednice, pa se stoga dvojezičnost u vaspitno-obrazovnom sistemu proučava u svetskim razmerama sa psiholingvističkog stanovišta. Problematika individualne dvojezičnosti se, u stvari, i postavlja fundamentalno kao uključivanje jedinke u društvenu sredinu putem obrazovnog procesa na jezicima dvojezične sredine ili samo na maternjem jeziku uz razvijanje govornih aktivnosti na nematrnem jeziku. Posebnu pažnju istraživača na ovom području privlače ispitivanja uticaja dvojezične sredine — strukturirane i nestrukturirane — na razvoj i usvajanje maternjeg i nematrnem jezika, kao i na celokupni razvoj ličnosti.

Da ne bismo prestrogo sudili o skromnom i parcijalnom zahvatu problematike višejezičnosti dvojezičnosti na četvrtom međunarodnom kongresu primenjene lingvistike, treba reći da je to skup lingvista koji se u većini slučajeva interesuju za ona jezička istraživanja čiji rezultati mogu da unaprede nastavu jezika. Dodajmo još i to da je za poslednje dve-tri godine održano još nekoliko međunarodnih skupova, na kojima je bilo prilike i mesta da se problematika višejezičnosti dvojezičnosti osvetli sa više strana. Pomenuću neke od tih skupova: Simpozijum »Veza između nastave i učenja maternjeg jezika i nastave i učenja drugih modernih jezika«, Turku (Finska), od 11. do 16. decembra 1972. godine; Konferencija »Sociolingvistika i nastava maternjeg jezika«, Njiređhaza (Mađarska), od 22. do 23. avgusta 1973. godine; Međunarodna konferencija o manjinama, Trst (Italija), od 10. do 14. jula 1974. godine; Osmi svetski kongres sociologije, Toronto (Kanada), od 18. do 23. avgusta 1974. godine.

Jedan od glavnih uzroka fragmentarnog pristupa problematiki višejezičnosti dvojezičnosti, po mome mišljenju, je dominantno učešće američkih lingvista u radu sekcije koja je bila posvećena ovoj problematiki. Ne smemo zaboraviti da je dvojezično vaspitanje u Sjedinjenim Američkim Državama pre svega usmereno na poboljšanje uslova školovanja dece čije je znanje engleskog jezika oskudno, pa i institucionalno rešavanje tog problema nalazi se tek na samom početku. Zakon o dvojezičnom obrazovanju od 1967. godine i njegovi amandmani od 1973. go-

dine koncipirani su tako da bi obezbedili očuvanje neengleskih jezika i kultura. Međutim, u zvaničnim aktima pojedinih država obezbeđuje se jedino neka vrsta prelazne dvojezičnosti, koja treba da pomogne deci čiji maternji jezik nije engleski da se delimično školuju na svom maternjem jeziku dok ne savladaju u dovoljnoj meri engleski jezik da bi nesmetano mogli nastaviti svoje školovanje isključivo na engleskom jeziku.

Treba dodati da se čak ni ovakva vrsta dvojezičnosti ne sprovodi dosledno. 1973. godine, na primer, u Sjedinjenim Američkim Državama 5 miliona dece kojoj je trebalo obezbediti dvojezičnu nastavu nisu je imali. Ustanovljeno je 1974. godine da samo 70.000 dece španskog maternjeg jezika pohađa dvojezičnu nastavu, a takve dece ima u SAD 1.600.000.

Razumljivo je da se u takvim uslovima rađaju ideje o rešavanju problema dvojezičnog obrazovanja koje su nadahnute nekom vrstom altruističkog humanizma, bez oslonca na ekonomsko-društvenu realnost sredine u kojoj bi takva rešenja trebalo da se ostvare. Takav je i projekat o eksperimentalnom uvođenju opismenjavanja na ranom uzrastu dece Meksikanaca. Deca bi u dečjem vrtiću učila da čitaju na svojem maternjem jeziku na uzrastu između 2 i 4 godine, a na engleskom jeziku između 4 i 6 godina⁵. Cilj ovog projekta je da se obezbede ne samo jednaki nego i superiorni uslovi deci koja inače podležu osećanju niže vrednosti zbog manjinskog statusa svoje etničke i jezičke pripadnosti. Smatra se da bi ovakav postupak predstavljao prvi korak u prevazilaženju nejednakosti uslova u vaspitno-obrazovnom sistemu date sredine, a tek posle toga bi se posvetile pažnja rešavanju socijalnih i ekonomskih nejednakosti koje su, u stvari, uzroci nejednakih uslova u vaspitno-obrazovnom procesu. Mislim da je svaki komentat o ovom projektu izlišan.

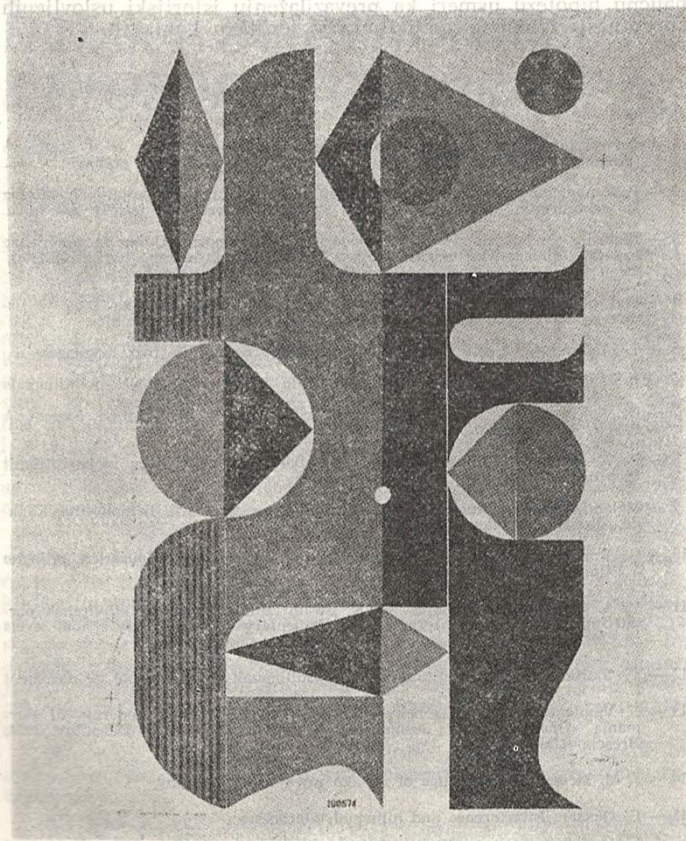
Ne treba, međutim, potceniti priloge koji se odnose na američko područje a informišu nas o psiholingvističkim istraživanjima koordinirane i složene dvojezičnosti⁶, o pregledu modela dvojezičnih obrazovnih programa za Portorikance i Meksikance u SAD⁷ i o jezičkoj interferenciji u govoru američkih Crnaca kada se služe standardnim engleskim jezikom⁸.

Kvalitetni su prilozi kanadskih istraživača s obzirom na razrađene metodološke postupke istraživanja u ovoj zemlji koja u nekim aspektima institucionalne dvojezičnosti pokazuje dosta sličnosti sa našim rešenjima⁹. Podneta su dva referata u kojima se vrednuju rezultati istraživanja u eksperimentalnim dvojezičnim odeljenjima u engleskoj govornoj sredini. Tretiraju se dve različite koncepcije programa, ali su obe u skladu sa savremenim kretanjima kanadske politike dvojezičnosti.

Pri Fakultetu za psihologiju Univerziteta Otava postoji Centar za izučavanje deteta u kojem je sproveden trogodišnji eksperiment sa decom od 5 do 8 godina. Deca francuskog i engleskog maternjeg jezika (raspoređena u odeljenja sa proporcionalnim etničkim sastavom) pohađala su isto odeljenje počev od predškolskog uzrasta. Nastavu su izvodili učitelj engleskog maternjeg jezika i učitelj francuskog maternjeg jezika — svaki na svom maternjem jeziku — a smenjivali su se svakog drugog dana. Istraživači su pratili slobodne konverzacije između same dece i usmerene konverzacije između dece i nastavnika i konstatovali su da se razvoj vokubulara nematrnem jezika razlikuje u pojedinim grupama dece u zavisnosti od maternjeg jezika¹⁰.

Drugi referat prikazuje rezultate vrednovanja jednog od programa koji se primenjuje u školskom sistemu Provincije Ontario (engleski je dominantan jezik sredine) a poznat je pod imenom »parcijalne imerzije u francuski jezik«. Ovim programom se obuhvataju učenici engleskog materijalnog jezika u završnim razredima osnovne škole (uzrast od 13 godina) i početnim razredima srednje škole (uzrast od 14 do 15 godina). Istraživanja čiji se rezultati prikazuju vršena su u tri eksperimentalna odeljenja — od 8. do 10. razreda — i trebala su da odgovore na dva osnovna pitanja; (1) Da li učenici koji se obrazuju po tom programu — u kojem je francuski jezik zastupljen delimično kao jezik nastavnog procesa — postižu znatno bolje rezultate u poznavanju francuskog jezika nego učenici koji se obrazuju po redovnom programu u kojem je francuski jezik zastupljen samo kao nastavni predmet? (2) Da li učenici koji se prilikom usvajanja nastavnog gradiva u velikoj meri služe francuskim jezikom, dakle svojim nematrnem jezikom, postižu isti nivo znanja kao i učenici koji usvajaju gradivo isključivo na svom maternjem jeziku? Rezultati pokazuju da učenici koji rade po tom eksperimentalnom programu postižu znatno bolje rezultate u poznavanju francuskog jezika i da su u pogledu usvojenih znanja iz ostalih predmeta — izuzev matematike u 8. razredu — na istom nivou kao i njihovi drugovi iz neeksperimentalnih odeljenja¹¹.

Na osnovu ovih rezultata mogao bi se doneti površan zaključak, uopšten i uprošćen, da se vaspitno-obrazovni ciljevi mogu postići isto tako kvalitetno na nematrnem jeziku kao i na maternjem jeziku, ako su obezbeđeni optimalni uslovi za izvođenje vaspitno-obrazovnog procesa. U svakom slučaju, nisu za zanemarivanje pozitivni rezultati u kanadskoj praksi, ali pre nego što bi se izrekao bilo kakav sud o njima treba ih postaviti u društveni kontekst. Ne smemo zaboraviti da su za unapređenje dvojezične pedagoške prakse u Kanadi prvenstveno zainteresovani Anglofoni koji u Provinciji Ontario — kao i u svim ostalim provincijama, izuzev u Provinciji Kvebek — predstavljaju

dragoslav stojanović-sip »kompozicija, 100674«

većinski etnikum, pa nemaju razloga da se bore za očuvanje svog maternjeg jezika i mogu da, u prilog jednom čisto praktičnom cilju učenja francuskog jezika, zanemare u izvesnoj meri i za neko vreme kultivisanja maternjeg jezika u obrazovanju svoje dece. U drukčijem društvenom kontekstu, kao što je, na primer, društveni kontekst finških radnika na privremenom radu u Švedskoj, konstatovano je da deca koja ne pohađaju nastavu na svom maternjem jeziku zaboravljaju brže svoj maternji jezik nego što usvajaju švedski jezik, pa se kod njih razvija neka vrsta »polujezičnosti« umesto dvojezičnosti.¹²

Finski referent je u svom saopštenju ukazao na tri bitne razlike između kanadskog uzorka ispitanika i uzorka koji obuhvata radničku decu finskog maternjeg jezika u Švedskoj:

(1) Deca obuhvaćena u kanadskom uzorku pripadaju većinskoj zajednici, dok deca obuhvaćena u finskom uzorku pripadaju manjinskoj zajednici.

(2) Maternji jezik dece prvog uzorka uživa veći prestiž od nematernjeg jezika koji usvajaju, dok je kod drugog uzorka obrnuto slučaj.

(3) Deca ili njihovi roditelji u slučaju kanadskog uzorka imali su slobodan izbor između nastave na maternjem ili nematernjem jeziku, dok su deca obuhvaćena u finskom uzorku bila primorana da pohađaju nastavu na nematernjem jeziku.

Stav autora u odnosu na prava dece finških radnika na privremenom radu u Švedskoj, pa i ostale dece pripadnika manjinskih etnikuma u raznim zemljama širom sveta, da se školuju na svom maternjem jeziku je imperativan, i ukazuje na odgovornost nadležnih organa koji su zaduženi za ostvarenje tih prava, kao i na posledice po celokupni psihički razvoj te dece koje se javljaju zbog nedovoljne pažnje koja se posvećuje ovoj problematiki.

Slučaj dece finških radnika na privremenom radu u Švedskoj nije usamljen. Pre bi se moglo reći da je on tipičan u savremenim društveno-ekonomskim uslovima razvojnih kapitalističkih zemalja Evrope. Ne može se, međutim, reći da zemlje u kojima je zaposlen veliki broj radnika iz inostranstva ne pokušavaju, u saradnji sa zemljama iz kojih dolaze ti radnici, da organizuju nastavu na maternjem jeziku, a isto tako i obezbede uspešno usvajanje jezika društvene sredine. U tim nastojanjima naročito prednjači Savezna Republika Nemačka¹³. Na ovom skupu svega jedan referat je tretirao jezičko pitanje radnika na privremenom radu u Saveznoj Republici Nemačkoj, ograničavajući se na psiholingvistički aspekt interferencije maternjeg jezika¹⁴, što u svakom slučaju ni izdaleka ne odražava široki dijapazon istraživanja — potencijalnih i onih koja su već u toku.

Jedan drugi referat koji također tretira pitanje jezične interferencije i njenog odnosa prema interakciji dvojezičnih lica¹⁵ rađen je s pretenzijama da se provere i dalje prodube neke teorijske pretpostavke koje je autor postavio u svojem prethodnim istraživanjima. Predmet istraživanja čiji se rezultati prezentuju u ovom referatu je analiza jezičke norme i interakcijske kompetencije dvojezičnih lica.

Interakcijska kompetencija definisana je kao sposobnost dvojezičnih lica da izvede i interpretira govorne akcije koje imaju za cilj da saopšte ili razmene informaciju prema socio-kulturnim i psihološkim pravilima zajednice u svim govornim situacijama. Autor pravi distinkciju između normativnog i racionalnog modela interakcijske kompetencije. U normativnom modelu interferencija se javlja u vidu jezičnih kalkova, morfosemantičkih transfera i pozajmica. Pored jezične interferencije, koju su opisivali mnogi poznati eksperti u ovoj oblasti — Weinreich, Haugen, Mackey, autor uvodi i pojam situacijske interferencije, pod kojim podrazumeva odstupanja od jezičkih uzusa u nekim situacijama određene društvene i jezične sredine. U racionalnom modelu jezičku interferenciju regulišu faktori koji proističu iz društvenih odnosa govornika i sagovornika.

Autor je u jednom od prethodnih istraživanja postavio te modele na osnovu podataka o intelektualnim radnicima estonske narodnosti koji žive u Švedskoj. U ovom istraživanju modeli su proveravani u dvema grupama dvojezičnih Estonaca koje su sačinjavali intelektualni i fabrički radnici u Štokholmu i Torontu. Rezultati ovog istraživanja potvrđuju validnost postavljenih modela, ali otkrivaju i razlike u oba grada. Oni takođe ukazuju na to kako različiti tipovi interferencije služe kao obeležja socijalne distance i socijalne bliskosti.

Društveni odnosi između govornika i sagovornika, međutim, nemaju jednaki značaj u obeležavanju govornih realizacija u svim društvenim makrostrukturama. U društvenim zajednicama gde su socijalne razlike kodificirane, jezičke reperkusije, tj. jezička interferencija — kada je riječ o višejezičnim / dvojezičnim zajednicama — su značajnije nego u onim društvenim zajednicama, kao što je, na primer, naša, gde te razlike u manjoj ili većoj meri postoje, ali nisu kodificirane. Stoga rezultati u kojima se govori u ovom referatu ne mogu nikako da imaju opšti karakter, a samo insistiranje na izučavanju društvenih obeležja verbalne interakcije izgleda nam prenaplašeno u smislu opšte primenljivosti. Tendencija rušenja društvenih barijera i smanjenja razlika između fizičke i intelektualne aktivnosti održava se i u verbalnim interakcijama u društvenim makrostrukturama gde takve tendencije postoje. U takvim zajednicama, naročito kod mlade generacije, teži se ka prevazilaženju ispoljavanja društvenih razlika u govornom aktu. To dolazi otuda što su moguć-

nosti opšteg obrazovanja institucionalno obezbeđene za sve socijalne grupacije, i, u zavisnosti od razvijenosti date sredine, u većoj ili manjoj meri svima podjednako dostupne.

U pogledu teorijskih implikacija, vredan prilog predstavlja referat o tipologiji dvojezičnosti¹⁶, u kojem autor pokušava da razjasni tipove ili vrste dvojezičnosti ili dvojezičnih situacija izdvajanjem relevantnih dimenzija ili distinktivnih parametara koji se međusobno prožimaju u kompleksnom fenomenu dvojezičnosti. On uvodi distinkciju između faktora i procesa koji su karakteristični za dvojezično ponašanje.

Među faktorima on vrši dalju distinkciju između onih koji se odnose na pojedinca — stepen obrazovanja, poznavanje jezičkih normi, redosled usvajanja jezičkih kodova — i onih koji se odnose na zajednicu — tipove jezika u kontaktu odnosno jezika i dijalekta, stepen njihove standardizacije i priroda kontakta. Što se tiče procesa, oni mogu biti koordinirani, spojeni i podređeni. Dodavanjem dimenzije funkcija dvojezičnog ponašanja upotpunjuje se ova višedimenzionalna matrica.

Autor je u svom izlaganju dotakao mnoge značajne komponente dvojezičnosti, ali je ostao na pozitivističkom pristupu. Marksistički pristup svakako bi mogao da ispuni sadržajem predloženu matricu i doprinese određivanju hijerarhijskih parametara, bez koje će, bez obzira na dobro uočene relevantne kriterije, ovakva tipologija ostati neodređena i nedorečena.

U svakom slučaju može se reći da je na ovom međunarodnom skupu problematika dvojezičnosti / višejezičnosti dobija prostor koji je mogao biti celishodnije iskorišćen. Ovo nije kritika upućena organizatorima, nego konstatacija činjenice da još uvek postoji veliki broj lingvista koji primenjenu lingvistiku smatraju servisom za zadovoljavanje potreba koje postavlja društvo, ili o tim potrebama uopšte ne vode računa, nego, polazeći od rezultata u lingvističkim istraživanjima, vrše izbor onoga što se može koristiti u pedagoškoj praksi. Primjena lingvistika je, međutim, kvalitetno nešto sasvim drugo, i nju treba sagledavati kao sintezu jezičke nauke i društvene prakse, te sa tog aspekta prići jezičkoj problematiki.

U jednom od plenarnih izlaganja na ovom kongresu rečeno je da je lingvista koji se bave primenjenom lingvistikom u stvari lingvista koji pokušava da bude koristan društvu. Moje mišljenje je, međutim, da lingvista kao naučnik ne treba samo da pokuša da bude koristan društvu, nego treba da pronalazi i najefikasnije načine kako će to postići. Jedan od načina na koji bi lingvista koji se bave problematikom višejezičnosti / dvojezičnosti mogao to postići je da sa istančanim osećanjem za međuljudske kontakte putem jezika, posmatra jezičke pojave u etničko-jezički heterogenom društvu i otkriva njihove korelacije sa društvenom strukturom u kojoj se javljaju. Umesto altruističkog stava prema manjinskim zajednicama ili utopističkog vide-nja jednojezičnog društva budućnosti, on će lakše doći do željenih rezultata ako svoj pristup bazira na jasnom sagledavanju društveno-ekonomske realnosti i suprotnosti koje se javljaju u makrostrukturni koju posmatra. To će mu omogućiti da svoju naučnu hipotezu usmeri ka prevazilaženju istorijski uslovljenih suprotnosti i humanizaciji funkcije jezika u kontaktu.

Beleške

- 1 — Četvrti međunarodni kongres primenjene lingvistike održan je u Štutgartu (Savezna Republika Nemačka) od 25. do 30. avgusta 1975. godine.
- 2 — Pod modelom asimilacije podrazumeva se jezička politika koja je usmerena ka asimiliranju manjinskih jezičkih zajednica u većinske jezičke zajednice.
- 3 — Diglosija je sociolingvistička kategorija dvojezičnosti. Ovim terminom se označava alternativna upotreba dva jezika (ili standardnog jezika i dijalekta) u zavisnosti od sociolingvističkih uslova govorne situacije.
- 4 — Pod pluralističkim modelom podrazumeva se jezička politika koja je usmerena ka koegzistenciji više jezika u istoj društvenoj zajednici.
- 5 — T. Andersson: A investigation of preschool reading in two languages
- 6 — P. L. French: Storage of word memory in Japanese — American bilinguals
- 7 — C. A. Perez, G. Sanchez: Bilingual education in the United States: A Puerto Rican and Mexican — American perspective
- 8 — R. J. Bousquet: Bilingualism versus bidialectism: Which is more difficult to acquire?
- 9 — Melanija Mikeš: Dvojezično obrazovanje u predškolskim ustanovama Kanade, »Predškolsko dete«, broj 3, 1975.
- 10 — G. Rondeau: Quelques réflexions sur une expérience d'éducation bilingue à l'Université d'Ottawa
- 11 — V. A. Gaudino, H. C. Barik, M. K. Swain: Bilingual education: French partial immersion classes at the senior elementary and secondary school levels in Canada
- 12 — T. Skutnabb—Kangas: Bilingualism, semilingualism and school achievement
- 13 — J. Vandenrath: I »Gastarbeiter« italiani nella Repubblica Federale di Germania- «Quaderni per la promozione de bilinguismo», N. 6, Dicembre, 1974, Brescia (Italia)
- 14 — J. M. Meisel: The language of foreign workers in Germany
- 15 — E. Oksaar: Interference and bilingual interaction
- 16 — W. Wölch: Towards a typology of bilingualism